ÇOCUK ADALET MERKEZLERİNİN İŞLEVLERİ

ZEKİ KARATAŞ

SETA | PERSPEKTİF

ŞUBAT 2024 · SAYI 389

- Adalet Bakanlığının risk altındaki çocuklara yönelik temel yaklaşımı nedir?
- Çocuk Adalet Merkezleri açılmasının amacı nedir? Mağdur çocuklara yönelik ne tür hizmetler verilmektedir?
- Çocuk Görüşme Merkezlerinde çocuk teslimi nasıl yerine getirilmektedir?

GİRİŞ

Sosyal hizmetlerin müdahale alanının odağında yer alan temel gruplardan biri çocuklardır. Kendine has gelişim özellikleri nedeniyle yetişkinlerden farklı gereksinimleri bulunan çocukların hak, özgürlük ve sorumluluk açılarından özel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle adli sosyal hizmet bağlamında çocukların adli mekanizmalarla ilgisini/ilişkisini ele alan yeni birimlerin oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede 23 Mart 2021'de Ankara Hakimevinde düzenlenen törenle Adalet Bakanlığı ile Erzurum Büyükşehir Belediyesi arasında Erzurum ilinde Çocuk Adalet Merkezi kurulmasına yönelik iş birliği protokolü imzalanmıştır. Erzurum Çocuk Adalet Merkezinin açılışı 20 Kasım 2021'de Dünya Çocuk Hakları Günü'nde gerçekleştirilmiştir. 19 Ocak 2024'te ise Bursa Çocuk Adalet Merkezi açılarak hizmet vermeye başlamıştır.

Bu perspektif Adalet Bakanlığının risk altındaki çocuklara yönelik yaklaşımının ne olduğuna değindikten sonra Çocuk Adalet Merkezlerinin amacı ve sunulan hizmetlerin mahiyetine dair sorulara cevaplar vermektedir.

ADALET BAKANLIĞININ RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLARA YÖNELİK TEMEL YAKLAŞIMI

Adalet Bakanlığı mağdur, tanık ya da suça sürüklenmesi nedeniyle adli sisteme dahil olan çocuklara yönelik hukuki işlemleri gerçekleştirmekle yükümlü bir kurumdur. Risk altında bulunan çocuklara yönelik hukuki işlemler "Çocuk Adalet Sistemi" adı verilen kolluk, savcılık, mahkeme ve ceza infaz birimlerinde gerçekleştirilmektedir. Çocuk Adalet Sistemi'nin temel amacı ise çocukların özel durumlarına uygun muameleye tabi tutulması, her durumda yararlarının gözetilmesi ve korunması, adalet mekanizmasının yıpratıcı süreçlerinden en az zararla çıkmalarının sağlanmasıdır.

Adalet Bakanlığı, Yargı Reformu Strateji Belgesi ve İnsan Hakları Eylem Planı belgelerinde Çocuk Adalet Sistemi'nin onarıcı adalet anlayışıyla yapılandırıldığını ve mağdur odaklı bir yaklaşımın benimsendiğini vurgulamaktadır. Onarıcı adalet yaklaşımı; eğitici, affedici, sorumluluk yükleyici, toplumsal katılımı ve

ZEKİ KARATAŞ

1993'te Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nden mezun oldu. 2002-2012 arasında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı kuruluşlarda görev yaptı. 2016'da Selçuk Üniversitesi Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı'nda doktorasını tamamladı. 2021'de sosyal hizmet alanında doçent oldu. 2012'den bu yana Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

müzakereyi teşvik edici bir onarım sürecini ifade etmektedir. Mağduru temel alarak, yürütülen adli süreçte kişinin uğradığı zararları ve yaşadığı mağduriyeti gidermeyi hedefleyen modern ceza hukuku anlayışı olarak uygulanır. Ceza yargılamasında ülkemizdeki en önemli onarıcı adalet uygulaması ise uzlaştırmadır.

Onarıcı adalet programları, çocukları yargılayarak mahkum eden ve damgalanmalarına neden olan adalet sistemlerine karşı en etkili alternatiftir. Özellikle eğitim ağırlıklı olan onarıcı adalet programları, kovuşturmadan ayrılma (*diversion*) tedbirlerinin geliştirilmesine elverişli olup hürriyeti bağlayıcı cezalara alternatif sunmaktadır. Onarıcı adalet; mağdurun, failin ve toplumun ihtiyaçlarını dengeleyerek suç teşkil eden eylemlere verilecek tepki konusunda yeni bir model ortaya koymaktadır.

Ana amacı çocuğu toplumla bütünleştirerek yeniden mağdur olmasının ya da suç işlemesinin önüne geçmek olan Çocuk Adalet Sistemi'ne hakim olması gereken bazı ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

- Çocukların gelişmekte olan bireyler olduğunu bütün adalet sistemi kabul etmelidir.
- Çocuklar ceza yargılama sürecine mümkün olduğunca dahil edilmemeli, adli sistem dışında sorunu çözecek yöntemler geliştirilmelidir.
- Çocuklar hakkında alınacak tüm önlemler eğitim ve sosyal bütünleşme ilkelerini esas almalıdır.
- Suç işleyen çocuklara uygulanacak yaptırımlarda sosyal önlemler ön plana çıkarılmalıdır.
- Çocuğa yönelik her türlü müdahalede çocuğun kişiliği, eğitimi ve kişisel gelişimi desteklenmelidir.
- Çocuk ve ailesi bilgilendirilerek adli sürece katılmaları sağlanmalıdır.
- Çocuklar hakkında yürütülen yargılamada mahremiyete özen gösterilmeli ve süreç mümkün olan en kısa sürede tamamlanmalıdır.

Sıralanan bu ilkeler doğrultusunda oluşturulan Çocuk Adalet Merkezleri; çocuğu özne olarak kabul eden, tüm süreçlerde aktif katılımını destekleyen ve çocuğun gelişim özelliklerini dikkate alan bir paradigma dönüşümü sağlamayı hedeflemektedir. Adalet Bakanlığı tarafından 2021'de başlatılan bu hizmet kademeli olarak ülke çapında yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.

ÇOCUK ADALET MERKEZLERİNİN AMACI

Çocuk Adalet Merkezi uygulaması ile Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi, Çocuk Mahkemesi, Cumhuriyet Başsavcılığı Çocuk Bürosu ve Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinin bir arada yapılandırılması suretiyle çocuklara yönelik tüm adli işlemlerin bu merkezde çocuk dostu usuller uygulanarak yerine getirilmesi amaçlanmaktadır.

Çocuk Adalet Merkezlerinde çocuk polisi, adli tıp uzmanı, aile ve sosyal hizmetler görevlisi, hukuk kliniği ve psikososyal destek kliniği uzmanları ile çocuklara bütüncül bir hizmet sunulması hedeflenmektedir. Multidisipliner bir ekiple değerlendirilen çocuğun içinde bulunduğu gelişim özellikleri dikkate alınarak, haklarını koruyan bir yaklaşım sergilenmesine özen gösterilmektedir.

Çocuk Adalet Merkezleri ile adli sistemin çocuklar üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi ve *On Birinci Kalkınma Planı*'nda (2019-2023) çocuklarla ilgili belirtilen iyileştirme çalışmalarının somut adımlarla hayata geçirilmesi planlanmıştır. Çocuk Adalet Merkezi uygulaması ile şu hususların yerine getirilmesi amaçlanmaktadır:

- Çocuklara yönelik adli işlemlerin yetişkinlerden ayrı olarak çocuk dostu ortamda yürütülmesi
- Çocuklara yönelik adli işlemlerin çocuk dostu usuller uygulanarak gerçekleştirilmesi
- Adli süreç boyunca adli destek görevlisinden etkin şekilde yararlanabilme imkanının sağlanması
- Çocukların adli sürecin zorlayıcı ve yıpratıcı etkisinden korunması

- Adli birimlerin yanı sıra diğer paydaş kurum ve kuruluşların temsilcileri de söz konusu merkezde yer aldığından çocuk koruma sisteminin daha etkin ve bütüncül şekilde işlemesi sağlanarak çocuğun üstün yararının korunması

Hukuki durumu nedeniyle güvenlik birimlerine gelen/getirilen mağdur, tanık ya da suça sürüklenen çocukların tüm adli işlemlerinin Çocuk Adalet Merkezi bünyesinde gerçekleştirilmesi için gerekli yasal ve yapısal düzenlemeler hızla tamamlanmaktadır.

MAĞDUR ÇOCUKLARA YÖNELİK HİZMETLER

10 Haziran 2020'de yayımlanan "Suç Mağdurlarının Desteklenmesine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi" ile kurulan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ve adliyelerde faaliyete geçirilen Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri aracılığıyla başta çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve engelli bireyler olmak üzere toplumun diğer kesimlerine göre daha incinebilir ve kırılgan olan dezavantajlı gruplarına dahil mağdurların adalete erişimlerinin güçlendirilmesi, haklarının korunması ve tekrar örselenmelerinin önüne geçilmesi hedeflenmektedir.

"Mağdur" suç nedeniyle fiziksel, zihinsel, ruhsal veya ekonomik olarak doğrudan zarar gören gerçek kişi olarak tanımlanmaktadır. Mağdurların adaletin yerini bulacağını ve suçun neden olduğu zararlar karşılanarak olumsuz etkilerinin azaltılacağını hissetmeleri, adalet sistemine güvenmelerini sağlayan önemli bir husustur. Maruz kaldığı suç nedeniyle karmaşık duygular içerisinde olan mağdurun neler hissettiğinin yanında ne gibi gereksinimleri olabileceğinin de kendisine hizmet sunan kamu görevlilerince bilinmesi önemlidir.

Son yıllarda Türkiye'de kırılgan grupların adalete erişimleri ve hak arama mekanizmalarının güçlendirilmesi hususunda mevzuat ve uygulamada önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. "Kırılgan" olarak tabir edilen grupların başında çocuklar gelmektedir. Çocuk mağduriyeti hiçbir toplumun istemediği ancak her toplumda var olan büyük bir sosyal problemdir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan "çocuğun üstün yararı" ilkesi genel olarak çocuğun esenliğini ifade eder. Çocuğun iyilik halinin sağlanması; çocukların her türlü riskten uzak büyümeleri ve gelişimlerini destekleyecek her türlü hizmetin nitelik ve nicelik açılarından güçlendirilmesini de içermektedir. Adli sisteme dahil olan çocukların yüksek yararı gözetilerek korunabilmesi, öncelikle bu çocuklar ile yapılacak görüşmelerin başarısına bağlıdır. Suça sürüklenen, mağdur veya tanık olarak adli sisteme dahil olan çocuklarla kurulacak iletişimde onların yaşları, gelişim durumları ve ihtiyaçlarını dikkate alarak müdahalede bulunulması ikinci kez mağdur olmalarını engellemek için önemlidir.

Suç mağdurları genel olarak adli sürecin tüm aşamalarında dinlenilme, anlaşılma, mahremiyetlerine saygı gösterilmesi, önemsenme ve kendilerini ifade etmeye ihtiyaç duymaktadır. Adli süreçte mağdurlara ve özellikle kırılgan gruplara yönelik onarıcı adalet ve sosyal hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde etkin, sürdürülebilir ve ulaşılabilir bir mağdur destek sisteminin kurulması amacıyla gerçekleştirilen çalışmalar sonucunda; suç mağdurlarına yönelik bilgilendirme, yönlendirme ve psikososyal destek hizmetlerinin sunulması amacıyla adliyelerin bünyesinde Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri kurulmuştur.

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARA YÖNELİK YAPILANLAR

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme dikkate alınarak hazırlanan Çocuk Koruma Kanunu'nda suça sürüklenen çocuk "kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk" olarak tanımlanmaktadır. Ceza yasaları açısından suç olarak tanımlanan fiiller yetişkinler ve çocuklar için aynı olmakla birlikte yaş küçüklüğü nedeniyle çocuklara ceza indirimi uygulanmaktadır. Türkiye'de çocukların ceza sorumluluğu 12 yaşından itibaren başlamakla birlikte 15 yaşından küçük işitme engelli çocukların da ceza sorumluğu bulunmamaktadır. 12-15 yaş arasında suça sürüklendiği iddia edilen çocuklar hakkında ceza davası açılıp açılmaya-

cağına ise ceza sorumluluğunun araştırılması sonrasında karar verilmesi gerekmektedir.

Suça sürüklenen çocuklar adli sistemin giriş kapısı olan kolluktan başlayarak soruşturma, kovuşturma ve ceza infaz aşamalarında pek çok farklı meslek elemanıyla karşılaşmaktadır. Çocuk Adalet Sistemi'nde yer alan meslek elemanlarının temel sorumluluğu özel durumları nedeniyle çocukların gelişim dönemlerine uygun davranmak, her durumda yararlarını gözetmek, korunmalarını sağlamak ve adalet mekanizmasının yıpratıcı süreçlerinden en az zararla çıkmalarına yardımcı olmaktır. Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası standartlar gereği Çocuk Adalet Sistemi'nde çocuğun iyilik hali her zaman ön planda olmalı ve suç eylemine verilecek tepki hem suçun hem de suça sürüklenen çocuğun içinde bulunduğu koşullarla orantılı olmalıdır.

Suça sürüklenen çocuklarla ilgili uygulamalarda Adalet Bakanlığı onarıcı adalet yaklaşımını kullanmaktadır. Onarıcı adalet yaklaşımında suça sürüklenen çocukların üretken ve uyumlu bireyler olarak rehabilite olmaları ve toplumla bütünleşmeleri esas alınmaktadır. Ayrıca çocukları suça sürükleyen çevresel, ekonomik ve psikososyal etmenler anlaşılmaya çalışılmakta; cezalandırma yerine çocuğun psikososyal ihtiyaçlarına uygun rehabilitasyon hizmetlerinden yararlandırılmasına öncelik verilmektedir.

ÇOCUK TESLİMİNİN YERİNE GETİRİLMESİ

Boşanma sonrasında çocuğun velayetine sahip olmayan anne ya da babanın çocuğuyla görüşme ve kişisel ilişki kurma hakkı icra yoluyla zorla yerine getirilmekteydi. 4 Ağustos 2022 tarihli ve 31913 sayılı *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına İlişkin İlam ve Tedbir Kararlarının Yerine Getirilmesine Dair Yönetmelik sayesinde çocuk teslimleri Çocuk Görüşme Merkezlerinde uzmanlar eşliğinde gerçekleşmektedir.

Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına dair ilam ve tedbir kararlarının yerine getirildiği Çocuk Görüşme Merkezleri mümkün olduğunca çocukların ebeveynleri ile kaliteli zaman geçirmesine imkan sağlayacak parklar ve bahçelere yakın veya sosyal, sportif ve kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü yerler içerisinde belirlenmiştir. Çocuk dostu olarak oluşturulan bu merkezlerin fiziki koşullarının yanı sıra yürütülecek sürece dair diğer önemli hususlar ise şu şekildedir: taraflarla ve çocuklarla iletişim kurarak kararların gereğini yerine getiren uzmanların sürece ilişkin hukuki ve iletişimsel bilgi ve becerisiyle mesleki gayreti; çocukların anne ve babaları arasındaki boşanma süreçlerinin olumsuz etkilerinden korunmaları; boşanma süreci ve sonrasında örselenmelerinin önüne geçilmesi; ebeveynleri veya yakınları ile sağlıklı ilişki kurmaları ve hayatlarına kaldıkları yerden sevgiyle devam etmelerini sağlamak için ihtiyaç duyulan bilgi ve becerilerin kazandırılması.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk Adalet Sistemi'nin birbiriyle ilişki içinde olan parçalardan meydana gelen, ortak özelliklere sahip, hiyerarşik ve çok düzeyli bir yapısı bulunmaktadır. Çocuğun ihtiyaç ve sorunları çok boyutlu olduğu için bu çerçevede multidisipliner ve çok kurumlu bir yapının bir arada kurulması önemli bir adımdır. Çocuk Adalet Merkezinin kurulmasıyla birlikte sistemsel bütünleşmeyi sağlayacak ve çocuğu sahiplenecek güçlü bir adli yapılanmanın oluşturulması olumlu karşılanmaktadır. Bu merkezlerin yaygınlaştırılmasıyla birlikte çocuğun ihtiyaç ve sorunlarının daha hak temelli bir şekilde karşılanacağı umut edilmekle birlikte konuyla ilgili bazı önerileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Suça sürüklenen ya da mağdur çocuklar hakkında verilen koruyucu ve destekleyici tedbir kararları çoğu zaman altyapı eksikliği ve gönüllü kişi/kuruluş desteği yetersizliği nedeniyle işlevsel olarak uygulanamamaktadır. Bu amaçla illerde çocuk hizmetleri koordinasyon birimi oluşturulmuş ancak her kurumun hizmet sunum sisteminin farklı olması nedeniyle eş güdüm sağlanmasında zorluklar yaşanmaktadır. Çocuk Adalet Merkezlerinde risk grubu çocuklar alanında uzman profesyonellerin yer aldığı ve yerel yönetimlerle iş birliği içinde çalışacak bir ekibin oluşturulması gerekmektedir.

- Adli sisteme giren her çocuk için adli kolluk biriminden itibaren takibini sağlayacak bir vaka yöneticisi görevlendirilmelidir. Bu kişi, soruşturma ve mahkeme sürecinde; çocuğun ailesi ve kurumlar arası bağlantıları, çocuğun ihtiyacı olan tedavi, eğitim ve bakım gibi tüm hizmetlerin sağlanması gibi süreçleri de izlemeli ve denetlemelidir.

- Çocukların istismara uğradığından şüphe duyulması halinde durumun adli makamlara ve sosyal hizmetlere bildirilmesi gerekmektedir. İstismarı doğrulamak adli makamların görevidir. Türk Ceza Kanunu'nda çocuk istismarı ve ihmali şüphesi için sağlık çalışanlarının, diğer kamu görevlilerinin zorunlu olarak ihbar etme yükümlülükleri bulunmaktadır. Buna rağmen birçok sağlık çalışanı ve eğitimci kötü muameleyi bildirme konusunda isteksiz davranmaktadır. Çalışanlar sorumluluk alma korkusu, uzmanlık eksikliği, mahkemede tanıklık yapma kaygısı ve sosyal hizmet müdahalesinden sonra çocuğun ve ailenin durumunun daha iyi olup olmayacağı endişesi gibi nedenlerle kötü muameleyi bildirmekten çekinmektedir. Bu nedenle Çocuk Adalet Merkezleri bünyesinde ihbar ve bildirimi kolaylaştıracak erişilebilir bir mekanizma oluşturulmalıdır.

- Suça sürüklenen çocuklar işledikleri suçun özelliğine göre farklı uygulamalara tabi tutulmalıdır. Örneğin hafif suçlarda çocuklar mahkeme sisteminden uzak tutulmalı ve ihtilaf uzlaşma ile çözülmelidir. Orta dereceli suçlarda anlaşmazlık çocuk savcılığında çözülmeli ve ilk defa suç işleyenler mümkünse uzlaşma ya da çocuğu suçtan caydıracak en etkili tedbir belirlenip bunun yerine getirilmesi yoluyla değerlendirilmelidir. Ağır suçlarda ise mahkemedeki yargılamanın bir-iki duruşmada karara bağlanacağı şekilde soruşturma yapılması sağlanmalıdır.

- Türkiye'de Çocuk Adalet Sistemi'nin erken uyarı alanında gerekli örgütsel düzenleme tam anlamıyla bulunmadığı için risk altındaki çocukların mağdur olmasının ya da suça yönelmesinin önüne geçilememektedir. Çocuk Adalet Sistemi'nin Çocuk Koruma Sistemi ile bütünleştirilerek özellikle erken uyarı alanına yönelik Türkiye'nin yönetim yapısına uygun nasıl bir model olması gerektiğiyle ilgili yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çocuk alanında hizmetleri bulunan tüm kuruluşların içinde yer aldığı, kişisel bilgilerin gizlilik ve güvenliğinin sağlandığı, bilgi ve belge paylaşımına izin veren ortak bir yazılım programının kullandığı, Türkiye şartlarına özgü bir "Çocuk Erken Tanı ve Uyarı Sistemi" kurulmalıdır.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SETA
SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL